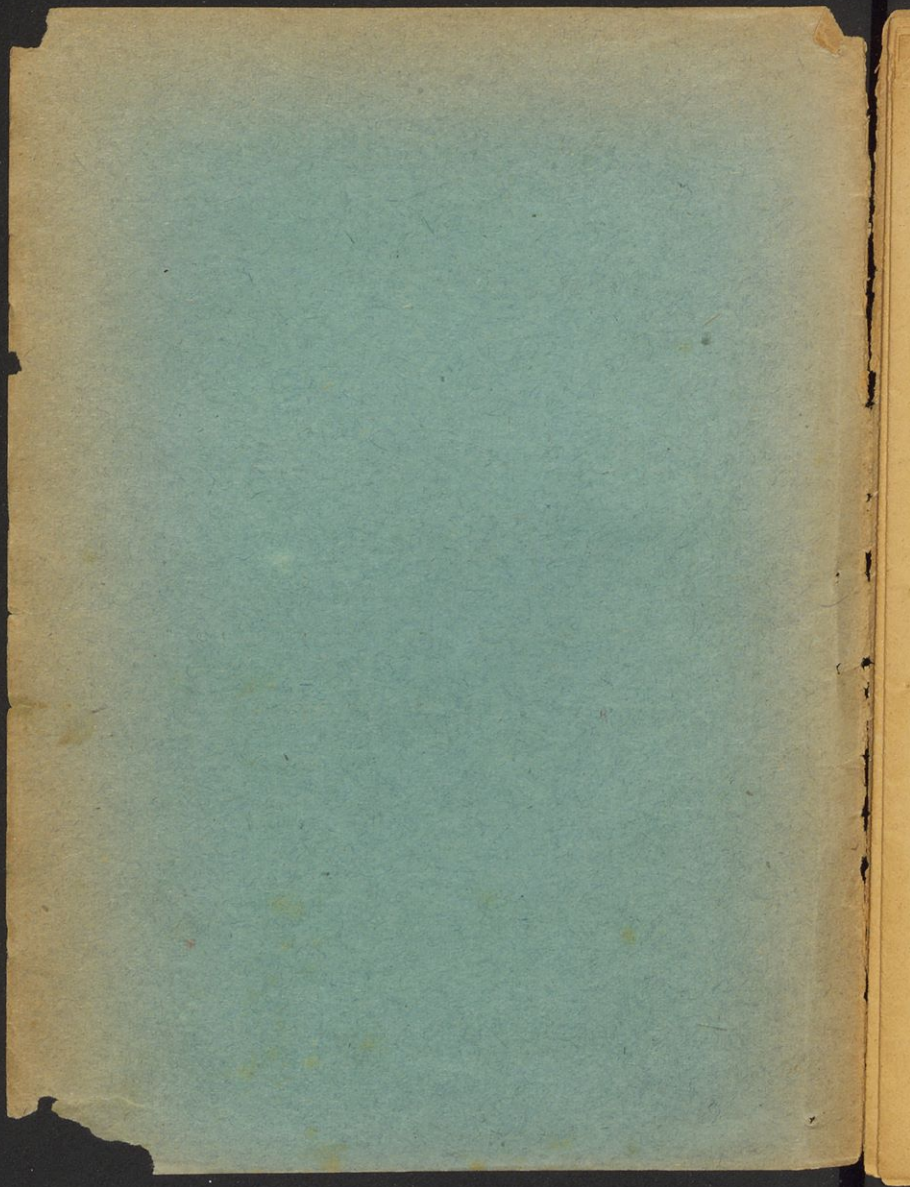

Vladimir Knaflič

VSEUČILIŠČE
V TRST!

Spomenica slovenski javnosti

L. Knaflič

Vladimir Knaflič

243142

VSEUČILIŠČE V TRST!

Spomenica slovenski javnosti

Gorica 1912

Tiskala „Goriška Tiskarna“ A. Gabršček

543146

543146

N200207988

I.

To hočemo, to moramo,
to bomo!

(Medved, Kacijanar).

Ali naj dokazujem, kako nujno in krvavo je potrebno slovenskemu narodu vseučilišče? Ali naj dokazujem, da smo po človeških in državljanskih pravicah upravičeni zahtevati njegovo ustanovitev? Ali naj ponavljam staro pesem, da smo imeli svoje vseučilišče in svojo akademijo že pod cesarjem Napoleonom I. in v njegovi dobi ter da imamo stvarno pravo tudi do stolic na graškem vseučilišču, ustanovljenem za vse južnoavstrijske dežele?

Vse to dokazovanje si prihranim. Govorili in pisali smo že o tem, sklicevali shode, stavili v državnem in deželnih zborih predloge, sklepali resolucije, pošiljali peticije in zbirali denarje. Zaman! Do danes se nam ta naša najnujnejša zahteva ni izpolnila.

Še več. Mi sami do danes nismo mislili nanjo z ono resnostjo, ki je potrebna v tako velikih in važnih vprašanjih. Bili smo sicer zanjo mnogo bojev, opravili mnogo poštenega dela. Da imenujem samo ime Ivana Hribarja! A preveč je le bilo navdušenosti, premalo prevdarka o dalekosežnosti, o notranjem pomenu tega instituta. Končno je parlamentarni nastop ponehal, dijaštvo se je naveličalo vednega dreganja, narod je pozabil na shode in navdušenje, vlada je zadovoljno pozabila na peticije.

nabrani denar pa se je brez obresti posodil zadružni organizaciji. Tako smo se nekaj let držali »junktima«: »Nam vseučilišče v Ljubljano, Italijanom pa vseučilišče kamorkoli, le ne v Trst«. Kesneje je ta junktim dobil dodatek: »Če pa dobe Italijani Trst, zahtevamo tudi mi paralelke v Trstu.« Tega dodatka ni nikdo smatral za resnega, ker smo se vedno tešili z besedo »Giammai«; dodatek je bil bolj grožnja, in pa — koncesija onim med nami, ki so tako tehtno podprli svojo zahtevo, da naj bo edini sedež naše pravne fakultete in kesneje vseučilišča — Trst.

Pri tem junktimu smo ostali do zadnjih dni. Oficialni program je ostal, kakršen je bil. Enako tudi njegov uspeh: Vseučilišča nismo dobili ne mi, ne Italijani. Počasi smo se navadili na to stanje, — česa se človek ne navadi! — splošna volilna pravica, volitev druge ljudske zbornice, politični preobrat v domovini, aneksija, vojna nevarnost, gospodarska kriza, draginja in ljubljanski lokalni dogodki so obrnili pozornost nase in od tega najvažnejšega našega vprašanja, od tega bistvenega dela našega narodnega in kulturnega programa, izpolnitve danes najnujnejše narodne potrebe. Trenutno na novo vspamtela agitacija dijaštva ter znana konfiscirana brošura nista mogli vzbuditi reči zanimanja vkljub važnosti, to deloma radi nujnih dnevnih vprašanj, ne najzadnje pa zato, ker ni vseučiliško vprašanje bilo »aktualno« in so se na tihem o njem — ločili duhovi.

Leta 1904 je prinesla »Omladina«, tačas novoustano-
vljeno glasilo narodno-radikalnega dijaštva, iz peresa dr. ja Tume članek, ki je zahteval, da bodi sedež slovenske pravne fakultete in kesneje cele univerze Trst in edinole Trst. Ogorčenje proti piscu, uredniku, listu in

struji je bilo sprva splošno. Saj je bil to atentat proti veljavni narodni dogmi! O, kako malo vredne so dogme! Delj časa je bil ta glas le glas vpijočega v puščavi; le socialna demokracija se mu je odzvala z izrecnim strankinim sklepom. Ideja je potem klila in klila. Dr. Slanc je l. 1910. priobčil še sedaj zelo aktualen članek »Univerza in nadsodišče v Trstu«^{*)} in serijo člankov pod naslovem »Avstrijski Jugoslovani in morje.«^{**)} Drugi spisi, med katerimi omenjam radi posebne važnosti le dr. Tumovo brošuro »Jugoslovanska ideja in Slovenci« in spise dr. Lončarja, pa so opozarjali na splošne smeri razvoja Slovenstva in Jugoslovanstva. To je duhove vedno bolj ločilo, k ločitvi načel in njihovi ostrejši formulaciji pa je tudi pripomogel vtis nujnosti. Saj so iz dunajske poslanske in gosposke zbornice vedno prihajala poročila o debatah, glasovanjih in — barantanju za italijansko vseučilišče. Že samo članek v »Omladini« zadostuje mislečemu Slovincu. Vkljub velikemu odporu proti njemu je učinkoval — s svojimi nasledniki — toliko, da je danes večina mladine in večina slovenskih mislečih starejših mož v onem taboru, ki zahteva slovensko pravno fakulteto v Trst in edino le sem. Toda vkljub temu dejstvu, in vkljub temu, da se je vrsta mož, ki stoje na najvišjih in zelo odgovornih mestih narodnega zastopstva, izrekla — seve zasebno in »neoficialno« za Trst, moramo vršiti dvojno delo, ponavljati to staro resnico in jo vtepvati konservativnim glavam, ki ne znajo politično misliti in ne vidijo delj, ko do domačega zvonika. Poleg starega oficialnega,

*) „Narodni dnevnik“ l. 1910 in ponatis v „Soči“ l. 1912.

***) „Narodni dnevnik“, l. 1910 in povečani in izpopolnjeni ponatis v 2. zvezku „Politično-sociološke knjižnice“.

škodljivega naziranja je želja »Vseučilišče v Trst« ostala zasebna želja. Z veseljem pa ugotovimo, da je naša svojo pot tudi v liste. Dejstvo je, da se »Edinost« drži »oficialnega« sklepa le iz narodne discipline, dejstvo je, da so »Slovenski Narod«, »Soča«, »Dan« in ljubljansko »Jutro« opetovano zagovarjali naše stališče.

Oficialno in zasebno stališče, pa tudi oficialni junktim in prepričanje resnih mož v domovini se torej ne ujemata. To pomeni, da smo v svojem najvažnejšem vprašanju popolnoma desorientirani.

Sredi nevzdržnega, pa vkljub temu že več let trajajočega stanja so delovale mlade moči, pripravljaje se na docenture. Danes imamo mnogo več vseučiliških učnih moči, nego v času glasovitega Pommerjevega »Ahtunk na cuk« govora, mnogo pa se jih še pripravlja takih, ki so znani le ožjemu krogu znancev. Vseučilišče v Zagrebu je danes v prvi vrsti pripravno mesto za uspešen provizorij, zlasti vočigled hrvatskemu notranjemu uradnemu jeziku v Dalmaciji, — Praga utegne tudi vzeti v svoje okrilje še kaj slovenskih docentov, če se ob ugodni politični konstelaciji pokaže trenutek, ki ga mora pripravljene docent porabiti. Danes smo Slovenci že toliko napredovali, — kar je v prvi vrsti osebna in zasebna zasluga prizadetih znanstvenih delavcev! — da moremo, če treba, postaviti takoj za pravno fakulteto vse učne moči, za modroslovno pa tekom petih let.

Toda tiho, vstrajno (tudi nepriznано) delo učenjakov ne zadostuje. Vseučilišče, ki je za naš mali narod tako podvojenega in potrojenega pomena, je postalo — ne nazadnje po naši lastni krivdi kakortudi v posebnih avstrijskih narodnostnih razmerah — več ko splošna kulturna zahteva. Postalo je eminenten politikum.

Vsak narod, — naš še posebno — teži in mora težiti za čim večjo svojo gospodarsko samostojnostjo in za politično samoupravo. Da doseže ta namen, uporablja (ali moral bi uporabljati) vsa sredstva, zlasti pa ona, ki mu dovoljujejo proučiti svoje potrebe in si vzgojiti vrsto mož, ki znajo naučeno organizatorično uporabljati ter tako dospeševati narodov razvoj. Pri velikih narodih, ki imajo za vsako stroko specialne šole, nima universitas litterarum tega pomena v taki meri. Pri nas pa ne moremo soditi vseučilišča le po kriteriju splošne kulturne potrebe, marveč — morda v prvi vrsti — po njegovi vrednosti za gospodarsko in politično vzgojo.

Mi zahtevamo vseučilišče, ker si obetamo, da nas bo poživilo in ojačilo ne le splošno izobražensko, marveč zlasti tudi politično in gospodarsko. Ta dvojni pomen vseučilišča daje našemu vseučiliškemu vprašanju njegovo vsebino, v njem tiči tudi vzrok, da ima ustanovitev vseučilišča toliko narodno-političnih nasprotnikov, in da se je rešitev tega vprašanja tako zakesnila. Ne zanimam velikanskega pomena pravne fakultete za slovensko znanost na sploh, posebej pa na produkcijo uradništva, ki je sin naroda, ga razume, bolje upravlja, nego kak kurzovec, — pa tudi tu s pridržkom, da je doslej slovenski uradnik premnogokrat tesnosrčnejši v svojem birokratizmu, nego njegov nemški ali zlasti laški kolega in da treba slovenski uradniški naraščaj vzgajati v modernem, ne pa v starem nemškem kameralnem zmislu. Tudi tu je dana potreba po modernejših vidikih vzgoje. Poleg tega samoobsebi umevnega pomena vseučilišča polagamo v našo bodočo almo mater še drugo idejo. Ta ideja, porojena najprej pri poedincih in političnih dalekovidnejših, je poslala kolektivna volja vseh mož

dejanja, to je, postala je politično in kulturno verovanje in pokret. Dvojni pomen daje vseučilišču njegovo podvojeno vrednost, ki nas sili, da izpregovorimo v teh dneh odločno besedo: **Mi hočemo slovensko pravno fakulteto in kesneje celo vseučilišče v Trst**, pravna fakulteta sama pa ne bodi slepo posnemanje enakih nemških institutov, marveč naj nosi tip, kakor ga mi potrebujemo.

*

* *

V prihodnjih vrsticah bom poizkusil povzeti, s čemur se je doslej mogla uspešno dokazovati upravičenost zgorajšnje zahteve. Naše vseučiliško vprašanje je stopilo v zadnjih dneh v akuten stadij. Ne le sredi političnega spanca in splošne nepripravljenosti, marveč v sredi parlamentarnih in splošnih počitnic je priletela kakor bomba nedementirana vest, da hoče vlada preko parlamenta rešiti laško vseučiliško vprašanje na način, da se prično začetkom šolskega leta 1912/13 na tržaški italijanski trgovski šoli »Revoltella« laška pravna predavanja, izpite pa da bodo polagali kandidatje — seve v laščini — pred komisijo graškega vseučilišča. S tem dejanjem je obraz našega vseučiliškega vprašanja na mah izpremenjen. Junktim med laškim in slovenskim vseučiliščem, naše (sicer ostro oporekano, pa vsekakor oficialno, iz pretiranega strahu pred laškimi vseučiliščniki kot narodnimi agitatorji izvirajoče) odklanjajoče stališče napram Trstu za sedež italijanske pravne fakultete, — vse to je šlo v nič kar čez noč, kakor mehurčki, ki jih dečak spušča v slamico. Šel je v nič z dnem, ko je bila vlada pripravljena dati Trstu ta provizorij. Prav vseeno

je, ali se bo ta vladna koncesija uresničila res to jesen, ali še le prihodnjo. Trst **bo** sedež laške pravne fakultete, — če ne kot definitivum, pa kot stalen provizorij. Saj poznamo te avstrijske provizorije, ki preživijo cele rodove; »komisija graškega vseučilišča« pa tudi lahko izprašuje — v Trstu, s čemur je ustanovitev perfektna in provizorij ustaljen, duhovi pa pomirjeni z najboljšim zdravilom, kar ga ima avstrijska državna lekarna za nas, — s časom, ki pomiri vsako boleost.

Energična laška zahteva »Trieste o nulla« nam bodi le opomin, da povdarjamo od svoje strani to, kar je za nas važneje, nego zanje. Oni dobe v svoji fakulteti moč, ki jim le nekaj ohranja, kar že imajo. Mi pa hočemo dobiti nekaj, česar še nimamo, kar pa moramo imeti, če hočemo, da se uresniči naša bodočnost. Oni si hočejo obdržati postojanko ob Jadranu, četudi je večina njihove avstrijske veje v Tirolih. Mi si moramo Jadran pridobiti. Ne le »nekaj bilo si slovansko«, — to nam ne zadostuje. Mi smo in moramo biti v tem oziru zdravi in hladni imperialisti. Trst rabimo, zato mora postati naš. Vseučilišče mora v Trst.

V naši javnosti je doslej veljala dogma: Lahji ne smejo dobiti svoje fakultete v Trst. Socialna demokracija je nasproti tej dogmi postavila drugo, češ, vseučiliško vprašanje je izključno kulturno vprašanje; vseučilišče mora stati tam, kjer je njihovo največje in najkulturnejše mesto. Trento je malo mesto, ki ni pripravno za vseučilišče. Laška fakulteta bodi v Trstu, slovenska pa, — iz ravnostih kulturnih vzrokov — tudi.

Omenjam, da je južni Tirol izpočetka jako težko pristal na to zahtevo. Ondotnjim Lahom je izpočetka mnogo bolj prijala misel, da bo stalo vseučilišče tam, na nji-

hovem skupnem teritoriju. Udali pa so se pritisku primorskih Lahov.

Vprašanje je namreč več ko samo kulturno. Zanje in za nas. Zato je nekaj na tem, da smo se mi branili pred laško fakulteto v Trstu, mnogo dobrega je pa tudi na socialnodemokratskem stališču, s katerim se končno naše krije, četudi ne iz istih vzrokov. Rekel sem že, da je vseučiliško vprašanje eminenten politikum, z a n j e i n z a n a s. Je izraz politične aspiracije. Lah! čutijo, da kmalu izgube Trst, če nimajo tam vseučilišča. Zato ne prihaja zanje v upoštevanje Trento in zato vstrajajo: Trieste o nulla! Če pustimo veljati podmeno, da mora vseučilišče stati sredi čistega narodnostnega teritorija, bi morala priti ena fakulteta v Trento, druga v Ljubljano. Toda z dnem, ko oni vzdržujejo svojo nacionalno aspiracijo na Trst, sklicuje se na svojo narodnostno prebujo in asimilacijsko moč v XIX. stoletju, m o r a m o mi njihovi aspiraciji zoperstaviti svojo, sklicuje se na pomen Trsta za Avstrijo in njeno državno idejo, na jugoslovansko idejo, na gospodarski pomen Trsta za nas in ves Jug in na našo kolonizacijo. Strogo imperialistično vzeto — kar se pa malemu narodu ne poda — bi se morala glasiti naša zahteva: Nam vseučilišče v Trst, Lahom v Trento. To je pa dejanski nemogoče, je čisto izključeno. Da, če bi bila naša kultura za poldrugo stoletje starejša, nego je! Ker pa ni, moramo postaviti »kompromis« med kulturno in imperialistično zahtevo in reči: Ne načeloma, marveč iz praktičnih vzrokov priznavamo Lahom Trst za sedež njihove fakultete, načeloma pa zahtevamo Trst za sedež naše fakultete. Med obojimi pa mora ostati junktim. Kajti z dnem, ko bo laška pravna fakulteta oživljena brez slovenske, je pokopano naše vseučiliško

vprašanje, je izgubljen Trst, izgubljen življenjski zmisel za Slovence, dan je pa tudi nov temelj za laške državne aspiracije na mesto. Z dnem pa, ko bo poleg laške oživljena tudi slovenska fakulteta, je Trst privezan na Avstrijo bolj ko z verigami, nam pa zagotavlja to dejstvo bujnejše narodovo življenje in globlji zmisel.

Vsi čutimo, da se mora v tem vprašanju sedaj, v tem trenutku, kaj zgoditi. Ali se odpreta obe fakulteti sočasno, ali pa še počakamo oboji na ta trenutek. Pa ne dolgo! Z zadnjim dogodkom je dobilo slovensko vseučiliško vprašanje nov obraz. Preko mrtve točke smo, sedaj je prišel trenutek dela, in sicer enotnega, živega dela: Preprečiti, da ne izidemo praznih rok, pridobiti si skupaj z laško tudi slovensko pravno fakulteto v Trstu.

To je danes reč prakse. Predvsem pa je treba v tem vprašanju jasnosti. Te ni v naši oficialni javnosti. Zdi se, da so zaman pisali Raič, Tuma, Slanc, Lončar in drugi. Zdi se, da Slovenija Trsta pred svojim nosom ne vidi.

II.

„Srečen narod, kteremu živa potreba vsili idejo, veliko in enostavno, vsem razumljivo, ki si usluži vse druge ideje“.

(Treitschke, Hist. - pol. Aufsätze, cit. po „Vseučilišnem zborniku“).

Tržaška zgodovina kaže vkljub vsem idealom »nezdružencev« (irredenta) — brezmiselne nacionalistične ideologije brez stvarne podlage — odpor proti združenju z italijanskimi deželami in žilavo težnost k alpskemu državnemu organizmu. Ni treba, da se pri tem sklicujem

le na ono peščico slovenskih mož, ki so to izpoznali; morem se sklicevati na trezne Italijane same, bodisi na one v preteklosti, ki jih nacionalizem še ni zvrto glavil, bodisi na četudi bolj redke sodobnike, ki izpregledavajo.*) Vivante sam pravi, da so »... Carniola, Istria montana... territorio triestino,.. Carinzia, Stiria, paesi gravitanti economicamente verso Trieste«. To pa ni njegova lastna najdba; on je le ponovil tisto staro resnico, ki jo moramo našim sodobnikom oznanjati za novo, ki jo je pa poznal že tržaški mestni svet, ko je imenoval Trst l. 1518 v spomenici na cesarja Maksimilijana I. »Antemurale ad provinciam Carnioliae, ... emporium Carsiae, Carniolae, Styriae et Austriae,« kar je prav ponovil laški časopis L'Istria 6. marca 1848: »Trieste — emporio dei paesi cisdanubiani.«**) Avstrija, ali tačas bolj Habsburg, že tedaj ni imela zmisla za svoje življenske potrebe na jugu. (Vivante imenuje avstrijski protektorat nad Trstom za ono dobo (14, 15, 16. stoletje) »l' impotente tutela degli Absburgo«). Za preteklost je to sicer samo ob sebi umevno. Saj je preteklost Avstrije germansko-centralistična in svojega državnega zmisla niso Habsburžani iskali na obeh straneh Donave, marveč le na severni. Toda že v 11. stoletju in kesneje, okrog l. 1382 (ko se Trst poda drugič pod avstrijsko oblast), se kaže silna privlačnost Trsta na Kras, Goriško, Istro in Kranjsko. Benetke, serenissima repubblica, vladarica Jadrana, se

*) V prvi vrsti mislim tu na epohalno delo „Irredentismo adriatico; contributo alla discussione sui rapporti austro-italiani“, spisal Angelo Vivante, izdala Libreria della Voce, Firenze 1912. Cena 3 L., in na tam navedeno literaturo, pri čemur opomnim, da je bil zopet dr. Tuma, ki je avtorja poslužil s podatki o nas.

**) Podatki so, tudi v prihodnjem, vzeti iz navedenega Vivantejevega spisa.

boji svojega tekmeca in se bojuje proti njemu z vsemi sredstvi. To ni bil le boj za morje, (— že to življenjsko vprašanje Avstrije! —) marveč boj za ono ozemlje, iz katerega je stoletja kesneje Napoleon ustvaril Ilirijo; bil je to boj za slovensko ozemlje, in le nagon sebeohrane je gnal Trst pod habsburško oblast. Vendar so radi impotentnega habsburškega varstva Benetke ostale zmagovite do konca srednjega veka. Najtje Amerike in poti krog rtu dobre nade je uničilo sredozemsko pomorsko trgovino in ustvarilo prekmorsko trgovino. Španija, Francija, Nizozemska, Anglija postanejo velevlasti, Genova in Benetke propadejo obenem s splošnim propadom Italije. Tudi Dubrovnik, ta krasni cvet slovansko-romanske kulture, uvene, čakaje lepše, jugoslovanske bodočnosti. Trst si pa oddahne, njegov pomen za državo po Mohaču postane neprecenljiv. Benetke poizkušajo še rešiti, kar se da: Trgovino z orientom. Tudi tu jej je Trst na potu. Toda Avstrija je prisiljena polastiti se juga; zasede Lombardijo, mir v Požarevcu l. 1718 jej odpre balkanski trg. Karl VI., zadnji Habsburžan, povzdigne Trst v svobodno luko. Tedaj prične velikanski razvoj mesta iz oligarhične srednjeveške državice v mednarodni državni trgovski emporij. Sredi 15. stoletja je štelo mesto 9000 prebivalcev, sredi 16. le 3000, l. 1700 5000, l. 1758 z okolico 10.000, koncem 18. stoletja pa 28.000. L. 1766. znaša njegov promet 3,700.000 gld., l. 1790. pa že presega 10,000.000 gld. Napoleon reče: Ilirija, vstan'! Toda Trstu to ni v prid, ker ga Napoleon zapre. (Kontinentalssperre). L. 1812. ima mesto samo 24.000 prebivalcev, od 1808. do 1812. propade nad 160 trvdk, izvoz pade na 3,000.000 gld. Takoj po povratku Avstrije, l. 1815, poskoči promet na 60,000.000 gld., prebivalstvo pa na 45.000. L. 1840. šteje

Trst 80.000 prebivalcev, 1836. se ustanovi Lloyd. Od tedaj raste pomen Trsta vedno bolj, — zlasti, ko se zavedo narodnosti v »pomladi narodov«, l. 1848.

S Karlom VI., še bolj pa z Marijo Terezijo in njenim naslednikom je pričela nasilna germanizacija. Bila je pa brez notranje sile, ker nenaravna. Nemščina se je ohranila v kameralni rabi, italijanščina pa je ostala jezik trgovine, prometa, gledališča, šole. Slovenščina tačas ni bila literaren jezik, sicer bi bila prišla do veljave. Slovenska integracija, ki je še tako mlada, bi bila že zdavnaj izvedena, da je naša kultura za 150 let starejša, nego je. Toda v tisti dobi kmet ni bil socialno samostojen, zato ni bil zmožen kolonizirati; posvetne inteligence, slovenske, nismo imeli, plemstvo in stanove je že stoletja prej uničil Nmec. Pohlina slovenščina, to jecljanje naroda-otroka, še nezavedajočega se svoje istosti in svoje prihodnosti, se ni mogla merit z razvitim jezikom gospodujočih slojev. Zato je Trst, ta antemurale Primorske, Kranjske, Štajarske in Koroške, velik požiralnik, kjer izginja slovenstvo, osvežujoče s svojo prirodno močjo tujo kulturo. Slovenci so oni tisoči, ki jih izkazuje prirastek: Od 28.000 koncem XVIII. stoletja na 37.000 v prvem desetletju XIX. stoletja in še bolj kesneje.... Slovenci po rodu so, ki se asimilirajo italijanskemu srednjemu sloju, ki so ribiči, sluge, težaki, pomočniki, tudi duhovniki, nižji uradniki, pa tudi podjetniki, trgovci, pomorščaki. Poleg Slovencev izgine v asimilaciji tisoč za tisočem Hrvatov iz Istre, Dalmacije in otokov, manjši je pritok iz Furlanije in Benečije. Vivante, »Irredentismo« pravi: »Ta pokret izobraženstva v glavnem mestu (namreč slov. narodni prepород v Bleiweisovi dobi) ni zadostoval za prebujo slovanske kmečke mase v

Juliji (= Giulia, staro ime za istrski sever, južni Kras, južno Goriško in Furlanijo; Furlanija = Forum Julii). Treba je bilo širjega in globljega prevrata, ki je bil začetkoma res smrtonosen, pa je le vseboval kvas novega življenja. Vrtinčasto se povzdigne Trst, zlasti v trgovskem oziru, mnogo pred industrijalnim prebujenjem slovanskih središč; s silo odtrže kmeta od slovanske grude, ga pritegne v emporium Carsiae et Carniolae, ga izpremeni v delavca, rokodelca, v bodočega trgovca in lastnika. Je to bistveno kapitalističen požav, da se množica zbira v mestih, — urbanizem, — ki pričinja najprej tu vplivati na Slovence in jim najprej narodno škoduje. To je doba (1800—1850) nagle, neodoljive asimilacije. Trst pogoltne na tisoče Slovencev iz okolice, iz Julije, Kranjske, na stotine Hrvatov iz Istre, Dalmacije, Balkana, ter jih asimilira skoraj vse...« Jaz trdim, da se je vršil isti proces, četudi ne v istem obsegu, že prej stoletja, ker nismo bili narod, marveč le amorfna nesvobodna masa. Okrog l. 1840 se pričinja vzbujati narodna zavest, ki na teh tleh ne more biti drugačna, ko italijanska. Slovenec postane zaveden Italijan! Kakor povsod, prične ta proces v vrstah srednjega sloja. Vendar so si početki laškega nacionalizma pohlevni in — objektivni. L. 1846. imenuje njihov list mesto »shodišče treh narodov mejašev«. Od tega leta naprej moremo imenovati Trst italijansko mesto, asimilujoče Slovence huje ko prej.

Sledeča absolutistična doba Slovencem ni bila nikjer prijazna, kako bi jim naj bila koristila v Trstu? Do l. 1861. se je tržaško italijanstvo utrdilo, postalo je močno. Od tega leta pa štejemo ustavni razvoj države, obenem naš narodni razvoj. Od tega leta naprej se prične po-

lagoma vzbujati tudi tržaški Slovenec. To se pravi: Pričenja se ustavljati asimilaciji. Sožitje obeh narodov do tega leta je bilo »vita patriarchale«, odslej pa boj. S trenutkom, ko se Slovenec ne asimilira več, postane kolonizator, tujec, pritepenec, »calato«.

!Prirodni proces »urbanizma«, dotoka z dežele v mesto, ki ga je Gumplovicz tako izborno razložil, se v Trstu odigrava kar najčisteje. Slovenija teži v Trst, prejšnja asimilacija je končana, v Trstu raste ugledna slovenska manjšina, ki je že danes »največje slovensko mesto« z okrog 70.000 rojaki.

Uradna statistika, ki nam ni bila nikdar prijazna in ki tudi letos ni še vkljub nam v prilog izvršeni reviziji pokazala prave številne moči tržaškega Slovenstva, vseeno tudi potrjuje mojo gorenjo trditev. Sploh se pa opazuje dotok Slovencev na jug, v Primorje. Trst je le žarišče tega dotoka.

V Trstu z okolico je bilo (navedene so okrogle številke):

Leta	Slovencev		Lahov		Nemcev		drugih	
	absolutno	v odstotkih	absolutno	v odstotkih	absolutno	v odstotkih	absolutno	v odstotkih
1846	25.000		46.000		8.000			
1851	27.000	29.71	51.000	57	12.00*	13.29*)		
1880	26.000	24.79						
1890	27.000	20.5		73.9		5.2		
1900	24.000	16.35		77.4		5.9	Hrvatov	
1910	56.000	29.80	118.000	62.3	11.000	6.2	2.000	1.5

*) Vsekakor previsoko število! Podatki iz: J. Mačkovšek, Statistika Slovencev, izpopolnjeni, kolikor se je objavil izsledek štetja 1910 po listih. Uradnega izkaza še na dan, ko to sestavljam, nimam pri roki.

Vendar smo iz gori omenjenega vzroka še nepravilno prešteti. V resnici nas je (morda všteti Hrvate), kakor že omenjeno, okroglo 70.000.

Kako je Trst in vse Primorje poskočilo ravno zadnje desetletje, izpoznamo tudi, primerjaje ga s prejšnjimi štetji v l. 1890 in 1900. V devetdesetih letih se je prebivalstvo Primorja pomnožilo za 7'3%, do l. 1900 za 8'8%, a do l. 1910 za 18'2%, dočim je znašal povprečni avstrijski prirastek tega desetletja 9'09% in je Nižji Avstriji všteti Dunaj priraslo 13'9%, Koroški 7'5%, Kranjski pa le 3'3%. Goriško-Gradiščanska je pridobila za 12'4% (proti 4'4% in 5'7% prejšnjih štetij), Istra za 16'9% (proti 8'8% in 8'6%). Prirastek Trsta s teritorijem pa je poskočil od 8'7% oz. 13'4% na 28'5%! Ugotovljeno je veliko priseljevanje v Istro, naravnost ogromno v Trst. Izseljevanje iz slovenskega dela Goriške (zlasti iz Gor) je ustavljeno. Prej za 1'1% pasivne Gore kažejo sedaj 4'4% prirastka, torej vkljub prirastku Slovencev v mešanem ozemlju še večji prirastek, nego Kranjska. To so med drugim tudi dobre posledice bohinjske železnice. Za Trst pa vidimo — neglede na nepravilnosti štetja v l. 1880, 1890 in 1900 — padanje našega števila vsled asimilacije, za zadnje razdobje pa neprestan pritok in rast našega števila. Saj je dokazalo to že prvo, po tržaškem mestu provedeno »uradno« štetje, ki je (pred revizijo!) pokazalo rast našega števila (od 16'35% ali 24000 v l. 1900 na 19'5% ali 36000 v l. 1910).

Statistike poklicev nimam pri roki, niti mi ni znana. Sodim pa, da pripada izmed 70.000 tržaških Slovencev okrog 25.000 (t. j. 34'3%) srednjim slojem. K tej cenitvi me privaja poleg poznanja razmer ritem razvoja od kmetije k industriji. Vivante pravi prav: »Prvi in glavni

vzrok za takozvano slovensko invazijo je napredujoče izpreminjanje Slovencev iz agrarnega v agrarno-industrijalen narod,« ter navaja za l. 1890—1900 tudi statistične podatke, po katerih se je kmečki sloj na Kranjskem pomnožil le za 0'36%, v Trstu pa, kjer ga tvorijo izključno le Slovenci, je vkljub njihovemu prirastku padel za 36'4%; to znači, da se je ta sloj vsaj od daleč začel industrijalizirati.*) Res, da je pri tem upadku treba upoštevati silovito izseljevanje, ki požre v desetletju 7—8% naroda ali 65% narodovega prirastka. Toda v izpremembi tiči vendarle velik del selitve iz dežele v mesto, zlasti v Trst. Kesneje bo pa tudi treba organizatorično obrniti izseljeniški tok od Amerike in Porenske na to točko, kar se da napraviti izključno le z industrijo, podjetništvom, trgovino in denarstvom. To vse so pa oni predpogoji, katere rabimo — seve razvite in urejene — za industrijalizacijo svojega naroda, za njegovo gospodarsko osamosvojo in notranjo kolonizacijo.

Zato je tržaška trgovina za to vprašanje posebnega pomena. Tu ni mesta, da bi se bavili podrobno s tem predmetom; kdor se zanima zanj, — in vreden je pazljivega študija! — naj si ogleda poročila tržaške trgovsko-obrtne zbornice; takemu poročilu za l. 1910 povzamemo tudi nekaj podatkov za splošno sliko ogromnosti in važnosti te luke.

Promet Trsta po morju (v 1000 q):

Uvažava se	Izvažava se
iz Anglije 7.800	v Anglijo 183
„ Nemčije 237	„ Nemčijo 49
„ Avstro-Ogrske 2,078	„ Avstrijo 1,239
„ Zed. Držav 1,073	„ Italijo 1,995
„ Italije 1,578	„ Zed. Države 1,134

*) Te podatke je Vivante povzel iz neobjavljenega dela o Slovencih, katero je spisal zopet dr. H. Tuma.

Promet Trsta po železnicah (v 1000 q)

Uvažà se		Izvažà se	
iz Avstr.-Ogr. (z Bosno)	10,821	v Avstro-Ogrsko	9,000
„ Nemčije	305	„ Nemčijo	1,092
„ Italije	177	„ Italijo	396

Posebni jugoslovanski pridelki so v prvi vrsti les, zelenjava in živila. Pri prirodnem bogastvu še deviške Dalmacije, Bosne, Hercegovine, po industrializaciji Slovenije bi se utegnile pomnožiti vrste jugoslovanskih produktov, količina pa bi se postoterila. In kedo naj industrializira domovino? Mari naj skrbi univerza samo za uradnike?

Oglejmo si pogloblitni slovenski pridelek:

Na Kranjskem so zavzemali gozdovi l. 1890. 442.309 ha ali 44% površine cele dežele. Les, ki gre preko Trsta v inozemstvo, gre večinoma iz slovenskih dežel Kranjsko, Primorsko, Južno Štajersko. (Tirolska in Koroška izvažata večino čez Pontebo). Slovenske pokrajine so pri tem navezane na Trst, ker leži le-ta pred Italijo, glavno odjemalko našega lesa.

Tržaški promet z lesom je znašal v 1000 q

	Po morju		Po železnici		Skupaj	
	uvoz	izvoz	uvoz	izvoz	uvoz	izvoz
1. 1909	121	3023	2136	62	2260	2085
1. 1910	101	1824	2086	56	2187	1880

vrednost uvoza l. 1910 pa je znašala 20'64 milijonov K in vrednost izvoza 16'98 milijonov K! To je le en sam primer.

Skupna slika tržaškega izvoza in uvoza v 1000 q pa je ta-le:

V letu	Uvoz			Izvoz		
	po morju	po železnici	skupaj	po morju	po železnici	skupaj
1880—1889 (povpr.)	5,603	6,473	12,076	6,650	3,231	9,881
1890—1899 „	8,680	6,440	15,120	6,202	5,367	11,569
1900	11,360	8,860	20,220	7,68	6,891	14,690
1901	15,112	9,066	24,178	7,402	8,646	16,048
1908	20,147	10,528	30,685	7,673	9,942	17,615
1910	19,839	11,336	31,175	8,711	10,750	19,463

Da se izpozna velikanski napredek Trsta, primerjajmo ga le z velikimi in uglednimi lukami drugih držav. Tako je znašala kubična vsebina ladij, ki so pristale v naslednjih lukah, (v 1000 tonah):

	l. 1905	l. 1909	prirastek v odstotkih
Hamburk	10.380	12.184	17.3 %
Anverza	9.900	10.940	20.6 %
Marsilja	7.824	9.143	16.9 %
Trst	3.002	4.008	35.5 %
Amsterdam	2.066	2.486	20. %
Benetke	1.721	2.191	27. %

Izmed 6 navedenih velikih luk stoji Trst absolutno na 4. mestu, po odstotku prirastka pa na prvem, in se da izračunati, kedaj bi, pri enaki rasti, dosegel svoje prednike. Velikost prometa ilustrira tudi statistika voženj na kratki električni železnici Trst-Opčine. Vozilo se je

l. 1902 . . .	50.697 ljudi
„ 1905 . . .	314.055 „
„ 1908 . . .	332.382 „
„ 1910 . . .	407.578 „

Čez Trst se je l. 1910 izselilo v Sev. Ameriko 14.931, v Južno Ameriko pa 6.172 izseljencev. Med njimi je bilo tudi 3.639 Rusov, kar kaže, da imamo zveze celo z evropskim iztokom. Leta 1909 je obiskalo Trst 72.160 tujcev, l. 1910 pa 74.022, pri čemur so šteti le oni, ki so se nastanili v hotelih!

To so vsekakor ogromne številke, ki govore glasno, tako glasno, da bi bilo res žalostno, če bi Slovenci ne slišali teh besed, ali če bi jih ne razumeli.

Oglejmo si še tržaško denarstvo. To je pretežno v slovanskih rokah. L. 1886 je dal Mihael Vošnjak iniciativo za ustanovitev »Tržaške hranilnice in posojilnice«, ki se je ustanovila 1891. Postala je temelj slovenskemu razvoju v Trstu. L. 1892 je znašal njen promet 152.994 K, vloge 39.230 K, čisti dobiček 311 K. L. 1900 pa: Promet 5.902.001 K, vloge 1.543.690 K, čisti dobiček 14.994 K. L. 1909: Promet 20.410.926 K, vloge 9.775.262 K, posojila 7.893.483 K, čisti dobiček 61.243 K, rezervni zaklad 382.026 K, število zadrušnikov pa 5155, njih velika večina so mali štedilci.*)

Malemu obrtniku je namenjena »Trgovsko-obrtna zadruga«, ustanovljena l. 1907. Njen promet se je v kratki dobi do l. 1910 povzpел od 1.274.584 K na 6.914.217 K, vloge od 238.738 K na 935.687 K, posojila od 200.648 K na 1.198.183 K, čisti dobiček od 1071 K na 12.965 K. Povrh tega italijanska veletrgovina nima nobene odporne moči več, marveč se umika pritisku s severa, zlasti Nemcu.

*) Podatke o denarstvu sem povzel članku: Dr. B. V.: Wirtschaftliche Beziehungen zwischen Čechen und Slovenen, (Čehische Revue, juli 1910). Članek govori skoraj izključno o Primorju.

ki je našel v bančnem poslu tudi svojega konkurenta Čeha. Veletrgovina je pa že v rokah Nemca iz Rajha. Danes so v Trstu nemške banke: Banca commerciale, Banca mobiliare in podružnice bank: Anglo-Austriaca, Kreditanstalt in Osrednja banka nemških hranilnic. Slovenske banke so Jadranska banka (ustanovlj. 1906), in podružnice Ljubljanske kreditne banke, Ustřední banke českých spořitelén in Živnostenske banke, ter podružnica zavarovalnice »Prva češka«. Velikanske so svote, ki tvorijo promet teh bank, — svote, ki odgovarjajo razvoju tržaškega prometa sploh. (Promet Živnostenske je poskočil v l. 1908 do 1910 od 150 milij. K na 520 milij. K, Jadranska je emitirala l. 1910 za četrti milijon akcij, promet Ustředni pa je poskočil v l. 1907 do 1909 od 102,736.044'52 K na 643,087.740'52 K!)

Upoštevajmo torej ta velikanski razvoj Trsta in njegov pomen! Upoštevajmo, da je zaledje Trsta čisto slovensko: Severna Istra, južno Goriško, Kranjska. Za tem zaledjem stoje še ostali deli Slovenije, pa Hrvatska s Slavonijo, Srbija, Dalmacija, Herceg-Bosna in ves Balkan. Upoštevajmo, da teži velik del teh dežel v Trst. Tu se stekata državna in južna železnica, ki ga vežeta s severom, z istrsko, ki ga veže z jugom. In belokranjska, ki se gradi, tudi ne bo izključno Reki v korist! Trst je sedež avstrijskega Lloyda in drugih paroplovnih družb, sedež namestništva, mnogo srednjih šol, ima navtično in trgovsko šolo, ladjedelnico, celo vrsto tovarn, livarn, prevoznih podjetij, denarnih zavodov in kup trgovin! V tem mestu je 70.000 Slovencev in mnogo Srbo-Hrvatov, 25.000 njih pripada srednjim slojem, drugo delavstvu, proletariatu. In narodna potreba je, da učvrstimo srednji sloj, da ohranimo proletariat, da industrijaliziramo zaledje, obrne-

mo izseljeniški tok na to točko, organizatorično in kolonizatorično, — in da se zlasti tu naučimo v velikem svetu, sredi prometa z odprtimi očmi gledati, se upati, in delati, pridobivati! Vseučilišče mora stati tu, edino-le tu, in mora dati pravno in trgovsko izobrazbo. Kaj pomaga Slovencem formalno izobraženi pravnik-uradnik, če izgubimo iz rok trgovino in obrt, denarstvo, promet in produkcijo? Kdor ima trgovino, ima bodočnost, — zato si jo moramo osvojiti.

Dobro pravi dr. Lončar (»Slovenci«, str. 65 in 66): »Mali kmet in obrtnik, delavec, inteligent (učitelj, uradnik) — vsi tvorijo socialno enoto, ki je gospodarsko odvisna od veleposestnika, veletrgovca in veleindustrijalca. Ta odvisnost je obenem narodna, kajti agrarni in industrijsko-trgovski kapital po ogromni večini ni slovenski. . . . Neslovenski večji posestniki, trgovci in industrijalci tvorijo tanko plast, ki vzdržuje svojo politično moč nad nami, dokler je slovensko ljudstvo kulturno in gospodarsko zaostalo in dokler ji služi slovenska inteligenca, ki zaradi nezadostne socialne izobrazbe ne pojmuje svoje naloge niti položaja svojega naroda. . . . Naš gospodarski položaj, ki je posledica svetovnega zgodovinskega razvoja, nam kaže smer socialne politike na Slovenskem. Izhodišče tvori ideja solidarnosti: Zadrugištvo. Gospodarsko delo mora uspevati vkljub zaprekam in neizgodam, brez katerih se ne udejstvuje nobena nova ideja. Kar je bilo prejšnji oficialni slovenski politiki strah in groza, to je ravno Arhimedova točka, ki vodi do narodove osamosvoje. Vse slovenske politične stranke priznavajo danes pomen gospodarske organizacije, dasi vse ne vidijo v nji gibanja, čigar smer kaže prehod iz konsumnih (in kreditnih) zadrug v zadržno produkcijo v poljedelstvu in

industriji. V soglasju z gospodarskim položajem malega kmeta, malomeščana in delavca mora hoditi tudi naša trgovska, finančna, zunanja politika itd.« To je spoznanje, ki bi moralo biti merodajno. Toda ne le v teoriji. Od danes do jutri ne izpremenimo družabnega reda, niti nimamo časa čakati na to. Sami se moramo lotiti rešitve tega vprašanja. Priboriti si moramo mesta, iz sebe ustvariti srednji sloj, kolonizirati. To je delo »od zgoraj dol«. Sočasno pa je treba zadružne organizacije »od spodaj gor«. V upoštevanje ne prihaja le socialistični proletarijat, ampak masa kmetijstva. To je enostavna rešitev tega dualizma. Le da je predpogoj visoka izobrazba in socialna zavest, čustvo narodne in socialne skupnosti ali solidarnosti, ki nam pravi, da smo vsi le mali ljudje in da si pridobimo moč le s štedenjem. Socialno vprašanje proletariata in kmeta je narodno, ker je vprašanje po zdravi rasi. Ponavljam pa, da nimamo časa čakati na izpremembo družabnega reda. Zato tudi ponavljam, da ima bodočnost, kdor ima trgovino. To je vprašanje ekspanzije, imperIALIZMA, — ki je socialna potreba. Tudi socializem se mora ž njo poprijazniti, ali samo v praksi, ali tudi v teoriji, je postransko: Mora se poprijazniti ž njim, kakor narod s socializmom. — Toda utegnil bi mi kedo ugovarjati, kako bomo mi reveži pričeli s konkurenco kar tam, kjer je najhujša, v Trstu? Čitajte v že omenjenem dr. Tumovem članku v »Omladini«: »Pri tem je tržaški emporij po svoji legi in zgodovinskem razvoju emporij za transit t. j. je in bo posredoval med srednjim evropskim ozemljem in orientom. Ekonomska moč Trsta prihaja iz drugih narodov, ne iz onega, ki ga nase'ljuje in obdaja. Moč Trsta leži v posredovalstvu in ravno zaradi tega je ta moč pristopna tudi maloštevilnemu in nebogatemu, a delavnemu

in izobraženemu narodu.« Sicer pa opozarjam iznova na statistiko.

*

* * *

Naj omenim še nekaj. Dalmacija je še deviška dežela, ki čaka na industrijo. Ali naj Slovenec, ali naj Jugoslovan čaka, da mu tujec, in sicer tujec-kolonizator, Nемеc, pred nosom pograbi smetano? »Neue Freie Presse«, »Berliner Tageblatt«, »Frankfurter Zeitung« so že večkrat opozarjale na to, da leži krog Trsta in v Dalmaciji zlato na cesti; v Bosni so se Nemci že nevarno ugnezdili tako tudi v Trstu. In Hermann Bahr, ki je takorekoč še le odkril Dalmacijo, govoril: Lès bi morali priti Berlinčani. Ti ljudje imajo pogum, pa takoj ustanove kakovo »G. m. b. H.«, tudi če ne nese 8%«. V Trstu se to že pozna. Pa tu je še dosti eksploatacijskih možnosti. O Opčinah n. pr. pravi isti pisatelj: »Tu bi moglo biti troje sanatorijev, pet hotelov, sedemsto vil in desetisoč Angležev.« Kako znajo Nemci izkoriščati prirodno lego! Tako sem pred nedavnim v trgovski rubriki nekega nemškega lista iz rajha zasledil to-le: »Promet preko Avstrije se razvija v treh tokih. Jeden nosi orient preko Dunaja; drugi veže južno Nemčijo preko Tirolov in Salzburga. Posebno važna pa je naša naloga, na kateri že delamo, kako vstrojiti Trst v križišče iztočnega prometa. Jasen nam je »Zug nach dem Osten,« ki se bo pa še le prav krepko razvil, ko nam bo bagdadska železnica omogočila po kopnem promet med Evropo in Indijo. Tudi Avstrija se bo brezdvomno zelo okoristila s tem iztočnim pokretom, čegar povzdiga jej morda prinese tudi Francoze in Angleže...«

Taki so načrti Nemcev. Avstrija tega ne izpozna, Slovenci pa že celo mislijo, da se za Čičarijo konča svet in da je pravljica o Martinu Krpanu, ki je tovoril sol po domačiji ter rešil Dunaj pred Brdavsom, nastala le slučajno, brez one zgodovinske podlage, ki so jo naši neuki dedje bolje čutili, nego jo mi izpoznavamo. Vlada to dobro ve, irredenta jej ni po volji, in ona čaka, da naj le pride sem doli kaj več podjetnikov. Kdor bo prej prišel, bo prej mlel. In tu so še Plitvička jezera in toliko družega, — naš človek pa moli in kolne v rudokopu, Miss. ali Ill. ali tam kje, ali pa pase ovce, orje polje, plačuje davke. Tu mi prihaja na misel še naš neumni strah pred Čehi, češ, ne bomo jih, kesneje mogli več odpraviti. Kaj Nemce bomo pa mogli odpraviti? Čeh bo šel z nami, če ne z besedo, pa z dejanjem, Nемец bo pa ubijal, koder bo mogel. Tudi mi prihaja na misel strah pred Kranjskimi deželnimi elektrarnami. Bog jih je dal, sem ž njimi! Tudi če zadene deželo bilančna izguba! Toda le pod pogojem, da pridejo Čehi in pomagajo organizirati češko-slovenska podjetja! In končno, kaj smo res taki reveži, da ne ustvarimo sami ničesar, prav ničesar?

To je naložba prakse, poguma. Vrnimo se torej k predmetu. »Slovenski narod« je pisal l. 1906:

»Nekoliko dni še in zopet se izročita prometu dve novi progi, in sicer Jesenice-Rožek-Celovec in Jesenice-Rožek-Beljak. Tudi ti dve progi tečeta po naših tleh in sedaj je skrajni čas misliti, ali niso te proge tudi naravno poklicane, da se na njih razvije in ukrepi slovenska trgovina. Trgovske naše postojanke, Trst za prekmorsko, Celovec in Beljak za inozemsko blago so dosedaj zasedene s trgovci, kateri so Italijani ali pa Nemci vsaj po velikanski večini in si je lahko misliti, da bodo ta tri

mesta raztegnila svojo trgovino na nove proge, poleg teh tudi na en del proge Trbiž-Ljubljana, katero je dosedaj zalagala edino le Ljubljana.

Ljubljana v trgovinskem oziru lahko izgubi Gorenjsko vsaj od Radovljice naprej, dočim od novih prog ne pridobi veliko ali pa nič. Bržkone bode tarifarična daljava proge južne železnice Trst-Ljubljana stavila za Ljubljano take tarife, da ne bode mogla konkurirati s Trstom, ki bode s prekmorskim blagom trgovsko podjarmil progo Trst-Jesenice-Beljak-Celovec. Zatorej je nujna potreba, da se ustanove v Trstu slovenske trgovine in agenture, katere bi potem zalagale Ljubljano in nove proge in bi razen tega morale raztegniti svojo trgovino tudi na Češko, katera je s Trstom v živahni trgovski zvezi.«

O Gorici piše istotam: »Slovenski sadjerejci goriške okolice pošiljajo sadje in zelenjavo na vse kraje, tudi tukaj bi bila kaka zadruga gotovo plodonosnega pomena.« Res je okoličanska kmečka izvozna zadruga spravila samo letos okroglo 400.000 K v kmetov žep samo za krompir!

Na tej poti leži edini napredek naroda. Tačas se je to izpoznavalo in pripoznavalo, kesneje pa so vpili »Križaj ga«, če je kedo hotel biti dosleden in je zahteval Trst za sedež vseučilišča!

Govorili smo doslej o eminentnem gospodarskem in trgovskem pomenu Trsta v zvezi z vseučiliščem. To pomeni, da hočemo, naj se naša mladina, naj se naši pravniki priučijo trgovsko misliti in v tem zmislu med narodom delovati. Najpripravnejše mesto je res Trst, toda s tem, da smo postavili almo mater tja pred borzo, postajo in luko, smo jej dali še le priliko učiti se. Dati pa jej moramo tudi sredstev. Z institucijami in civilnopravnim redom si bomo vzgajali tam ob Adriji dobre pravnike in državne

uradnike, ki nam jih tako nedostaje.*) Toda pravniška veda je tudi državna veda, koje del je politična ekonomija. Ta stroka pouka se mora razširiti tako, da bo tržaška fakulteta nov tip visoke šole: Zveze pravnštva in prava s trgovino in industrijo v zmislu, da se bo na tej pravni fakulteti v zelo obširni meri podučevalo trgovsko, mornično in pomorsko pravo, združništvo, eksport, import, promet, carinstvo in trgovska politika ter kot prosti predmeti knjigovodstvo, blagovna veda in druge stroke trgovinstva, pa tudi med socialnimi vedami poleg socialne politike antropogeografija in drugo. Taka visoka šola še le ima pravo upravičenost za Slovence, tako visoko šolo potrebujemo, ker le taka visoka šola more vršiti tisto dvojno nalogo, ki jej jo prisojamo, in izpolniti nade, katere stavimo vanjo. Podati organizacijski in učni načrt take visoke šole, je naloga strokovnjakov; — v Bernu v Švici so jo pred nedavnim ustanovili. To kaže, da je praktični Švicar izpoznal njeno vrednost in njeno nujnost. Sicer se pa vladni provizorij, ki naj reši laško vseučiliško vprašanje, itak že opira na obstoječo tržaško trgovsko šolo Revoltella. To ni le praktično po svetopisemskem načelu, da se bode dodalo onemu, ki je znal plodonosno uporabiti posojene talente, in po nemškem reku »Wo Tauben sind, da fliegen Tauben zu«, to je tudi važno za Italijane same, ki tudi skrbe, da ne dobe v univerzi valilnice uradništva, marveč zavod, ki naj osveži narodovo gospodarsko moč.

Nemštvu, ki se poslužuje vsacega sredstva, da bi še zadržalo državo v njenem prirodnem razvoju in si še

*) Povdarjanje trgovinstva, prometa in kolonizacije v tem spisu ne znači, da podcenjujem pomen vseučilišča za našo uradniško produkcijo.

podaljšalo hegemonijo, to vsekakor ni po volji. Ko se je l. 1911. razpravljalo, ali bi ne kazalo izpremeniti dunajsko eksportno akademijo v trgovsko visoko šolo, ali pa mesto nje ustanoviti trgovsko visoko šolo v Trstu, je pisal neki strokovnjak (Grazer Tagblatt, 1/1, 1911.): »Ventiliralo se je vprašanje o ustanovitvi trgovske visoke šole v Trstu. Po tem načrtu bi se ustanovil docela nov zavod. Tu moramo biti pozorni, četudi nezaupni. Neglede na to, da moramo pri nas v Avstriji vedno zelo dolgo čakati in potrpeti, če gre za ustanovitev nemškega zavoda,*) ne smemo pozabiti na narodni moment. Da bi se akademija že davno bila izpremenila v visoko šolo, če bi šlo za nenemški zavod, sicer ne moremo dokazati, pač pa moremo to trditi z ozirom na dosedanje izkušnje.**) Upoštevati moramo, da bi število slušateljev visoke šole v Trstu ne bilo za Nemce tako ugodno, kakor sedaj na eksportni akademiji na Dunaju in kakoršno bo, če se ta izpremeni v visoko šolo. Danes je med 358 slušatelji te akademije 225 Nemcev, 42 Čehov, 36 Poljakov, 17 Slovencev, 13 Madjarov, 10 Hrvatov, po 4 Italijani in Rumuni, 3 Srbi in po 1 Bulgar, Rus, Španec in Grk. Morebitna trgovska visoka šola v Trstu pa bi zavod tako oddaljila nemškemu ozemlju, da bi število nemških slušateljev močno padlo, na drugi strani pa bi rapidno poskočilo število slušateljev italijanske, slovenske, hrvatske, morda tudi srbske narodnosti.***) Pronicanje trgovinstva pa, danes glavnega stebra avstrijskega nemštva, z Nemci, — morda celo na vodilnih mestih — bi ne od-

*) Sodbo o tej trditvi prepuščam bralcu.

**) Podčrtal jaz.

govarjalo niti narodnemu niti gospodarskemu interesu nemštva.«

Članku nemškega nacionalca ni treba pripomniti nič. Mož ima prav. Pa tudi mi imamo prav, ko zahtevamo svojo juridično-trgovsko visoko šolo, svojo pravno fakulteto novega tipa v Trst in izključno le sem. Zahteva pa mora biti enotna, v državnem in deželnih parlamentih, po občinah, na shodih, — slovenska pravno-trgovska fakulteta v Trstu, to je ona ideja, velika, enostavna in vsem razumljiva, ki si mora osvojiti narod in si vslužiti vse druge ideje!

*

* *

Fichte pravi: Visoka šola naj bo zavod, ki zagotovi duševnemu razvoju človeštva neprekinjen vedno izpopolnjujoč se napredek. Ona naj bo torišče, kjer rod oddaja rodu, čas času najvišje duševne zaklade, da jih izpopolnijo, izpopolnjene oddajo prihodnjim in tako naprej do konca dni.

Visoka šola je več, ko predstaviteljica kulture; je njena vstvariteljica, prenavljalka. Njen zmisel, delujoč v stotinah in tisočih, ustvarja v njenih učencih narodno kulturo, jo pomaga razširjati, jo pogloblja. To je zmisel stvarnosti in znanstvenosti, ki potrebuje popolne neodvisnosti in svobode. Tako duševno delo je plodovito in vzbuja v človeštvu živo hrepenenje po večnih zakladih in dviga rod do vedno višjih stopenj duševne in materialne omike.

Na to se moramo pri izberi sedeža svoje bodoče visoke šole ozirati. Nastaja vprašanje, je-li v Trstu dovoli

svoboden, univerzalen in demokratičen milje, takorekoč »kulturen milje«, ki ga zahteva pomembno vseučilišče. Odgovarjam, da je Trst tudi v tem oziru edino mogoči sedež naše almae matris. Tam se steka svetovni promet, tam se dotikajo in asimilirajo narodi. V takem ozračju pa, kjer je vedno trenje nasprotnih si teženj, se uriš v politiki v najširšem zmislu besede: Tam zreš vpliv kapitalizma na narod, proučiš možnosti organizacije, se navadiš rentabilitetnemu računu in kalkulaciji, izpoznaš svetovno gospodarstvo in tisoče niti, ki se pleto med individiji in organizmi in vežejo posameznike s tiransko močjo. V takem prometu se ti odpre pogled v bodočnost, se ti vzbudi organizacijski talent, v takem prometu tudi izpoznaš vrednost pokoravanja, štedenja, hladnega računanja. Postaneš realist comme il faut; postaneš tudi imperialist. Pa to nič ne de. Mi jih imamo premalo.

Zopet drugo: V Trstu imamo tisoče proletariata, našega, svojega proletariata. Tu najdeš razumevanje socialnih vprašanj. Nele vprašanje socializma, ali demokracije, ali politične agitacije ali organizacije, tudi socialno politiko se učiš ceniti, izpoznavati se učiš dušo mase in njeno socialno čustvo, ki žene maso v organizacijo, da se ž njeno pomočjo otrese čredne narave in pribori formalno enakopravnost vsem svojim individijem. Tu se priučiš tudi kolonizirati. Tu se priučiš vsemu, kar tvori svoto slovenskega problema.

V sožitju narodov raste kultura. Nemška je, ki nas je doslej dojila. Ali nekoliko romanske bi nam koristilo. Bližja nam je, lažje razumljiva. In mi, Slovenci, imamo velikansko zgodovinsko nalogo: Mi moramo prvi sprejemati kulturo od Nemcev in Italijanov, jo poslovaniti ter jo oddati naprej, na jug. Mi smo prednja straža Jugo-

slovanov. Dubrovnik je zacvetel pod laškim činkvecentom. Mi moramo zacvesti v moderni kulturi germansko-romansko-slovanski, sledeč češkemu vplivu. In: »Malemu narodu treba širokega obzorja!« Le v mestu, kakor je Trst, si ga more mladenič pridobiti, ali pa mora v tujino.

Trst je nadalje mesto svobodnega mišljenja. (Ne plitve »Svobodne misli«.) Tu se otreseš predsodkov in malomestnega moraliziranja, nasprotnega resnici.

Morje je že od nekdanj vabilo močne osebnosti k sebi. Vzgajalo jih je, dajalo jim je moč. Naš Jadran bo vir novih moči naši mladini. Tu bo imela torišče! Pa bo tudi vir novih telesnih moči. Ni ga pripravnejšega kraja za sport, ki ga vseučiliška mladina doslej zane-marja.

Trst nudi tudi drugih, v to namenjenih učnih sredstev. Neglede na prirodno učno sredstvo, promet, imamo tu knjižnice, imamo veliko kliniko, (največjo, kar jih je južno od Dunaja!), imamo višjo deželno in trgovsko ter pomorsko sodišče, imamo že laško trgovsko šolo z velikim aparatom. Vse to so sredstva, ki jih reklamiramo i zase, za svojo mladino, za svojo bodočnost!

Samo nečesa še nimamo tu. Ljudskih in srednjih in strokovnih šol. Toda tak ugovor je sofističen. Lahki ga bodo sicer pograbili, tudi Nemci ga bodo, (saj so nam očitavali pomanjkljivo šolstvo že, ko je šlo za vseučilišče v Ljubljani!), celo Čehi nam očitavajo ta res veliki nedostatek. In vendar je to sofističen ugovor. Zato, ker ni še rešeno tržaško šolsko vprašanje, ne bi smeli mi zahtevati in dobiti ravnoram vseučilišča? Napak! Položaj tržaškega Slovenstva je tak, da se nam godi s šolskim vprašanjem samim velika, vnebovpijoča krivica.

Iz te krivice pa še ne more nikdo izvajati pravico odrekati nam vseučilišče. Ker je naše upravno pravosodstvo še pomanjkljivo, — ravno v tej pozitivni točki pomanjkljivo — je rešitev šolskega vprašanja odvisna od tržaškega mestnega sveta, t. j. od laške »liberalne«, t. j. nacionalistične večine v mestnem svetu. Vseučilišče pa je odvisno od države. Tretjič je razvoj tržaškega Slovenstva v zadnjem desetletju — glej statistiko — tako rapiden, da je življenje prehitelo pravni položaj šolstva. Četrtrič bi pa že sam obstoj slov. vseučilišča (oz. fakultete) v Trstu vprašanje tako priostril, da bi bilo ž njim samim tudi to vprašanje rešeno v kratki dobi. Saj bi se tako absurden položaj niti v Avstriji ne dal več vzdržati. Rešitev tržaškega šolskega vprašanja je pa že samo ob sebi le vprašanje časa, slovenske moči in energije in spretnosti slovenskega vodstva ter ne sme biti nikdar predmet znanim avstrijskim »kompensacijam«, morda v zmislu: Lahi dobe fakulteto v Trst, mi pa ljudsko šolo. To bi pomenilo menjati vinar za tisočak, in več. Tu govorim naravnost tržaški javnosti, ki si mora izvojevati po svojih zastopnikih v zmislu državnega šolskega zakona in po §. 19. osnovnih zakonov svoje ljudsko, srednje in strokovno šolstvo neodvisno od vseučiliškega vprašanja in mimo njega. Mi zahtevamo vse obenem. Res, da se to sliši nekam utopično. Ali to je za nas potrebno, življenjsko važno in zato mora biti! Tržaško šolsko vprašanje pa je tudi vprašanje celega naroda in mora biti rešeno z naporom cele slovenske državno-zborske delegacije, ni pa nikak predmet, ki bi se nam dal v zameno za vseučilišče. To si naj vlada le izbije iz glave. Slovenski razvoj je šel tu skokoma, če se sedaj vseučiliška zahteva in pa šolsko vprašanje ne ujemata,

je to le dokaz, da premagujemo prizadeto nam krivico in da stopamo hitreje, nego še jasni v glavah naših političnih mejašev in nasprotnikov. Nikakor pa ne sme biti to uspešen prigovor naši vseučiliški zahtevi.

*

* *

Slovensko vseučiliško vprašanje je del jugoslovanskega vprašanja. Le iz tega vidika ga smemo prematrati in reševati. Tudi mesto, kjer naj stoji to naše bodoče kulturno ognjišče, moremo določati le iz tega vidika.

Sami zase nismo Slovenci nič. Nimamo mase, da bi vplivali ž njo, kakor Rusi. Nimamo še organizacije, da bi se ob njo opirali, kakor Čehi. Nimamo ali bolje ne poznamo svoje zgodovine, da bi se ž njo tešili, kakor Poljaki in Hrvati. Nimamo svoje državne samostojnosti, da bi nas krila, kakor Srbi. Kar imamo, je ljubezen do grude, delo, samozavest, toda vse le na temelju brezmejnega optimizma in vere v bodočnost. Ta vera v bodočnost nas vodi, da vzbujamo iz sebe moči, ki so nam bile doslej neznane. Devetnajsto stoletje nas ni izbrisalo iz zemljevida; zadalo nam je rane, ki zevajo in krvave, povedalo pa nam je tudi sredstva, kako se ozdraviti. Še ta sredstva si moramo dobiti. Jugoslovanska ideja nam kaže, da smo skupen narod, četudi razdeljeni na tucat teritorijev, štiri jezike, dve pisavi, dve kulturi, tri ali štiri veroizpovedanja. Jugoslovanska ideja hoče rešiti tudi avstrijski problem in je vsled tega postala najvažnejša ideja svoje dobe, evropska ideja. Sila kuje nas Jugoslovane v eno telo. Bili smo pred Avstrijo, bomo tudi po njej, če ne bo šla z nami. Nam Slovencem je usoda odkazala posebno

ulogo, biti varuh jugoslovanstva na njegovem skrajnem severozapadu in oddajati jugovzhodu zapadno kulturo. To je idejno jugoslovanstvo. Praksa, ki mora idejo uresničiti in izvršiti proces združenja, je tista praksa, ki krepi nas gospodarsko, politično, upravno, tista praksa, ki vzdiguje Jugoslovane med činitelje jugoslovanske kulture. Dosedanja vez med Jugoslovani, plemenska, gospodarska in zemljepisna sorodnost, je bila dovolj močna, da smo narodno preboleli svojo zgodovinsko razcepljenost v narode, države, jezike in kulture. Sredstva pa, kako a k t i v n o premagati to razcepljenost in tjo zliti v celoto, sredstva, kako vstvariti skupno gospodarstvo, skupno politiko, skupno kulturo, kesneje skupen jezik in morda skupno podonavsko-balkansko državno unijo, ta sredstva moramo iskati v sedanjosti, — najprej z naukom. V to pa je Trst edino mesto. Tu bi naša fakulteta združevala Slovence in Srbo-Hrvate, gledajoče pred seboj vrvenje jugoslovanske luke.

Slovenska politika — besedo rabim v njenem širokem pomenu — mora postati stvarna in velikopotezna. Lagal bi, kdor bi jej za preteklost prisojeval to označbo. V Bleiweisovi dobi kakor i doslej nismo izpregledali, kam pravzaprav plovemo in kaj da smo. Bleiweis je bil prvi politični vodja narodno se prebujajočega slovenskega kmeta-posestnika. Za njim nastopajoča »liberalna« inteligenca ni znala najti Slovenstvu pozitivne ideje. Bolje je to razumel Mahnič, ki je dal Slovenstvu vsaj idejo sedanjosti: Gospodarsko in politično samostojnost, konservativno utrjanje, konservativno kulturo, pa demokratično organizacijo. Ta politična ideja, ki je le modernizirana Bleiweisova, gospoduje še danes in le počasi se iz razbitkov in rudimentarnih pričetkov nove in-

teligence poraja nova politična ideja, jugoslovanska, ki ima troje temeljnih črt: Industrializacijo, demokracijo, samoupravo.

Čemu ta pogled v preteklost, čemu preteklost Trsta? Zato, ker se »politično misliti in delati ne pravi le o politiki govoriti, marveč učiti se, izpoznavati narodov razvoj in njegovo socialno strukturo ter ta razvoj smotreno organizatorično uravnnavati in pospeševati«.*)

Tržaško vseučiliško vprašanje je zato del splošnega slovenskega vprašanja. Trst ima nasilno italijansko polpreteklost, dati mu moramo jugoslovansko bodočnost. Razvoj Avstrije se sklada z zgodovinsko nalogo Slovenstva. To je postalo jasno že l. 1866, ko je bila Avstrija obenem vržena iz Benečije, Lombardije in iz nemške zveze, akutno pa z okupacijo in kesneje z aneksijo Bosne. Naloga Avstrije je, postati država enakopravnosti in biti težišče Jugoslovanom na Balkanu. Ta naloga se mora izvršiti. Trst dobi s tem še drug pomen. On ni več edino avstrijsko pristanišče. Ta emporium Carsiae et Carnioliae je obenem severozapadno okno Balkana, je skupen jugoslovanski emporij in predmet jugoslovanski kolonizaciji, jugoslovanskemu gospodarstvu, — vreden sovrstnik Varne, Carigrada in Soluna.

III.

Iz navedenega, pa iz vsega onega, česar nisem mogel na kratkem prostoru navesti in kar je treba videti, se da ugotoviti naslednje:

Trst je najvažnejše trgovsko mesto Avstrije in najvažnejše gospodarsko težišče Slovencev ter Jugoslovanov.

*) Dr. Lončar, „Slovenci.“

V Trstu smo ustavili asimilacijo in posedujemo manjšino, ki je večja, ko vsako slovensko mesto.

V Trst kakor sploh na Primorsko teži slovenska selitev, tu raste slovenski srednji sloj, se utrjuje slovensko denarstvo in podjetništvo. Le od tu se bomo naučili ustaviti oziroma porabiti sebi v korist izseljeniški tok in industrializirati narod.

Trst je kraj, kjer se prične izvrševati praktično jugoslovanstvo.

Iz teh vzrokov in ker so tu tudi v največji v domovini nam dostopni meri dani tehnični (pedagoški) predpogoji za visokošolski studij, in je zato izmed vseh slovenskih mest to mesto za visoko šolo najpripravnejše, ker hočemo, da nam bodi vseučilišče vzgojevalnica uradnikov in organizatorjev,

z a h t e v a m o s l o v e n s k o v s e u č i l i š č e v T r s t u .

Prvi del te zahteve pa slove: Slovenci soglasno in nujno zahtevamo slovensko pravno-trgovinskofakulteto v Trstu sočasno z laško fakulteto, ki se brez junktima s to našo zahtevo ne sme realizirati.

Dodatne (pripravljalne in dopolnilne) zahteve so: Priznanje reciprocitete zagrebškega vseučilišča za vse Jugoslovane; vladna podpora in adijuta docentom slovenske oz. jugoslovanske narodnosti in avstr. državljanstva za habilitacijo na zagrebški oziroma tudi praški češki univerzi v predpripravo tržaške fakultete

oz. univerze; rešitev splošno slovenskega, zlasti pa tržaškega ljudsko, srednje in strokovnošolskega vprašanja.

Ta zahteva, ki naj po laškem vzorcu in po naši potrebi izzveni v bojni klic: »Vseučilišče v Trst!« je sedaj akutna. Ona mora postati skupna zahteva vsega slovenskega naroda, vseh strank, državnih in deželnih poslancev, listov, občinskih in okrajnih zastopov, deželnih zborov, društev, akademične mladine in posameznikov. Ta zahteva mora biti organizirana, da jo sliši vlada, ter splošna, silna in nepojenljiva do izpolnitve. To hočemo, to moramo, to bomo dosegli:

VSEUČILIŠČE V TRST!

„Goriška Tiskarna“ A. Gabršček
priporoča sledeče novosti :

PROSVETNA KNJIŽNICA, zv. 63 (VII., 3).

DR. KARL OZVALD :

SREDNJEŠOLSKA VZGOJA.

Str. 120, cena broš. za naročnike 60 vin., v knjigotrštvu
1 K. 60 vin.

POLITIČNO - SOCIOLOŠKA KNJIŽNICA, zv. 2.

DR. KARL SLANC :

AVSTRIJSKI JUGOSLOVANI IN MORJE.

==== Str. 104, cena K' 1.— ====

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000239509

POLITIČNO - SOCIOLOŠKA KNJIŽNICA, zv. 1.

VLADIMIR KNAFLIČ :

SOCIALIZEM. Oris teorije.

Str. XII + 371, cena broš. K 4.—, vez. 5 K 20 vin.

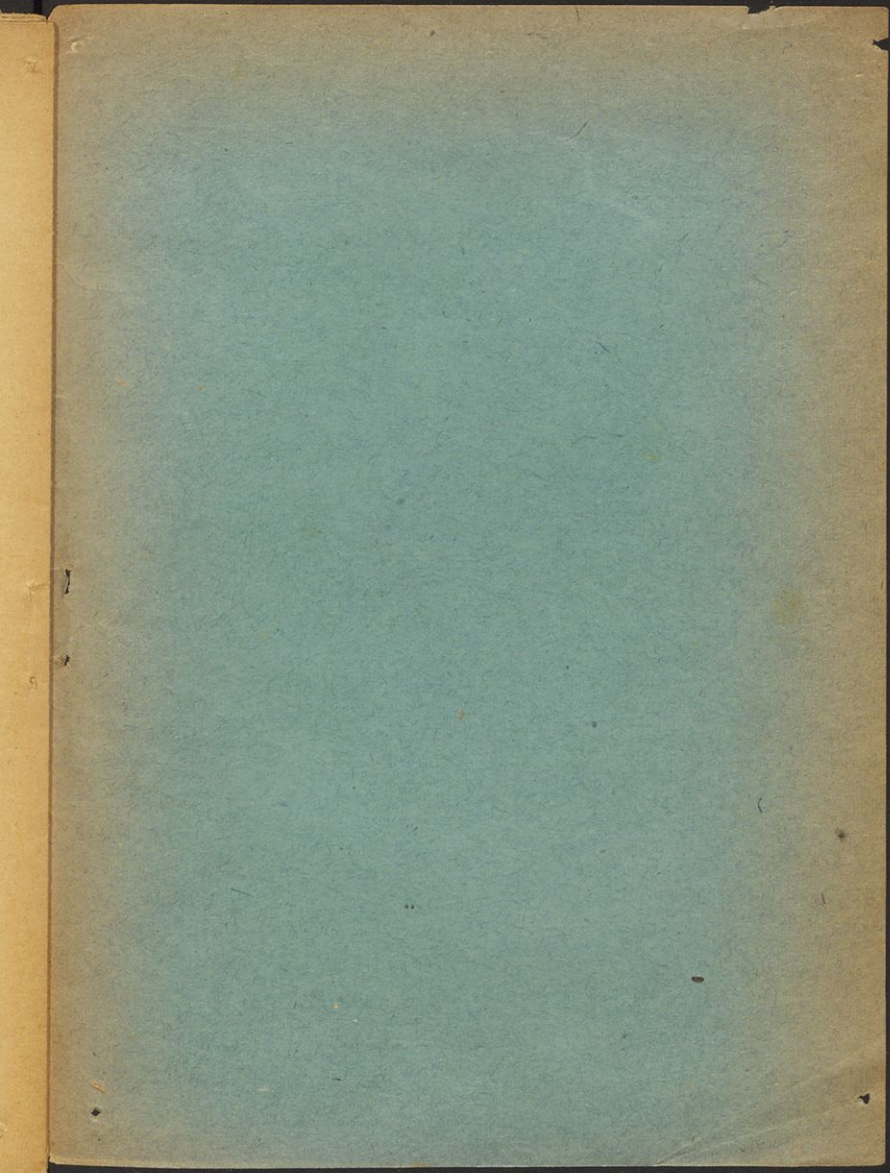
FERD. SEIDL :

MEHANIKA DUŠEVNEGA DELOVANJA.

Poljudno - znanstvena študija

==== Ponatis iz „VEDE“. — Cena 70 vin. ====

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

543146

Cena 30 vin.